

PODELILI MURKOVO PRIZNANJE

Recenzija, prikaz knjige, kritika / 1.19

dr. Ingrid Slavec Gradišnik

MURKOV, MARTINOV IN ETNOLOŠKI PRAZNIK

Drage kolegice in kolegi, spoštovani gostje in spoštovani gostitelji!

Današnji priložnosti, prazniku etnologinj, etnologov in etnologije, dajeta izročilno slovesen okvir Murkov in Martinov praznik. Prijazna okoliščina – gostoljubnost ptujskih gostiteljev – nas je za tokratno praznično srečanje zvalila na Ptuj, prav v bližino Drstevlje, rojstnega kraja moža, ki je zarisoval meje in naloge naši vedi, seveda ne povsem sam, vsaj še s Karlom Štrekljem, a tudi drugimi narodopisci, ki so že prej, ob njem in po njem, disciplinarno podobo nakazovali morda nekoliko okorneje, a vendarle zavzeto.

Matija Murko se mladosti v teh krajih spominja z vso toplino, ki rada objema srca odraslih, ko potujejo v otroštvo, in hkrati s pozornim očesom narodopisca. Rojen na *fašenkovo nedeljo* in bolehen, a spet ne tako, da bi pravemu namenu služil sešit mu *smrčak*, predsmrtno oblačilo, je pustni otrok »za vse življenje prinesel s seboj na svet nekaj veselosti in optimizma«. In prav je, da tudi njegovi nasledniki ne pozabijo nanju.

Kraji, ki so ob Murku dali še Vraza in Miklošiča (pozneje Turnška in Hrovatina in številne mlajše, nekoliko severneje v Slov. goricah še Cafā, Glonarja, Trstenjaka), so bili za Murkovega otroštva čas, ko so v njih zasvetile prve petrolejke, ko pusta ni bilo brez »pustnih 'oračev'« in »našemljenega 'kurenta'«, božiča ne brez betlehema. V domačiji pod slamnato streho se je rodilo, a ne tudi preživelo devet otrok, v njej je bila ena sama prava postelja za starše, a tudi občinska pisarna. Vsakdanjika in praznika ni bilo brez dobrot materine kuhinje, saj, kakor pripominja Murko sam »štejejo Prlekijo med tiste kraje Slovenije, kjer kaj dajo na dobro kuhinjo.« Vrnitev domov je bila za Murka vedno praznik.

Martinovo je poseben praznik. Današnje praznovanje je odblesk kulturnega procesa, od katerega sta nam dandanašnji ostala domača Martinova gos in mlado vino, v teh krajih *martinov nasad*, zahvalna pojedina ob jesenskem pustu, ki je napovedoval zategovanje pasu ob adventnem postu. Izročilo pove, da to ni bil le praznik – dela prazen dan – bil je sklep v vinorodnih krajih zahtevnega kletarskega opravila, ko se je prvič pretočilo vino in zamašilo sode. Opravilo, polno skrbi in upanja na dobro kapljico. Najbrž je ob etnologih malo tistih, ki vedo, da je bilo martinovo tudi pastirski praznik, dan obračunov v agrarnem gospodarstvu, dan fantovskih *rites de passage*. Kako zelo drugačni časi kakor danes in, mimogrede, dober zgled za opomin, da je »v vsaki dobi ... treba na novo pokusiti iztrgati tradicijo konformizmu.«

Vsak praznik pravzaprav slavi delo in dogodke, opominja na človeške napore in ustvarjalnost. Celo najbolj osebni praznik – rojstni dan – navsezadnje slavi napor, rojevanje. Na drugi strani loka med zasebnim in javnim državnimi prazniki častijo napore predni-

kov – njihove velike kult. dosežke, prelomne zgodovinske dogodke, vsakič seveda kanonizirane po potrebah družbenega časa, in – vendarle upoštevaajo tudi dolgo trajanje – tisto kulturno tradicijo, ki se je, vsem premenam navkljub trdoživo zakoreninila v prazničnem letu.

Ob osebnih in javnih, uradnih praznikih in drugih, datumsko določenih prazničnih dneh, ki opozarjajo na letalce, planince, policaje, rudarje, tajnice, vojake, železničarje in še koga, imamo svoj praznični dan etnologij.

Tako danes zares nismo tukaj zbrani niti da bi častili Murka niti Martina, čeprav dajeta naši slovesnosti simbolni okvir, temveč da bi se veselili dosežkov etnologije.

Odkar sem imela leta 1988 čast, da prvi stanovski priznanji izročim velikima znanstvenikoma – dr. Niku Kuretu in prof. dr. Vilku Novaku – so se v praznično ogrlico prejemnikov – najprej priznanj, nato priznanj in listin in nazadnje nagrad in priznanj – nanižala naslednja imena. Dovolite mi, da jih naštejem: torej ob imenovanima prvima dvema še:

Angelos Baš, Marija Makarovič, Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Pavle Zablatnik, Tone Cevc, Slavko Kremenšek, Mirko Ramovš, Ivan Sedej, Gorazd Makarovič, Helena Ložar – Podlogar, Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik – vsi po vrsti, razen zadnje, nagrajenke in nagrajenci za zaokrožen življenjski opus, večinoma na katerem od specializiranih področjih etnologije in folkloristike. Ob njih so bili za posebne, dosežke nagrajeni še:

Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, Milan Dolenc, Fanči Šarf, Anka Novak, Aleš in Stanka Gačnik, Vito Hazler, Karla Oder, Ada Bar – Janša, Majda Fister, Zvezdana Koželj, Inja Smerdel, Meta Sterle, Franc Žerdoner, Turistično društvo 'Kolovrat' in Branko Žnidarčič, Irena Keršič, Iva Stiplovšek, Janja Žagar, Božidar Jezernik, Marjanca Klobčar, Vito Hazler (drugič), Tanja Roženberger Šega, Mojca Šifer Bulovec in Martina Repinc.

Zadnja v vrsti sem se znašla pred zavezujočim opravilom, da s primernim komentarjem pospremim letošnji praznični dogodek. Delo, zaradi katerega sem znašla v imenitni družbi z nagrado počaščenih, ne bi moglo nastati brez njih in še številnejših starejših in drugih, ki niso bili deležni takšne stanovske pohvale. Ob tem delu sem naučila več, kakor se vidi kakemu površnemu piscu sklepov in oznak tukajšnje etnologije. Najpomembnejše spoznanje, ki se mi je vztrajno zaziralo po kožo, je spoštovanje in spoštljivost do dela drugih. Takšnega, ki je nastalo v samotnem raziskovanju in premišljanju posameznikov, in tistega, ki je sad skupnostnega duha in naporov.

Priznam da, nekoliko izpraznjena od dela pri projektu, ki ga, upam, v dobro strokovne in širše javnosti zaokrožamo na Inštitutu za slovensko narodopisje in v Založbi Mladinska knjiga, za zadnje leto, s katerega sadovi se samim sebi in javnosti kažemo danes, nisem preštevala samostojnih idr. objav poklicnih etnologov, njihovih muzejskih idr. varstvenih projektov, niti množice drugih prispevkov, publicističnih, esejističnih... Veliko jih je in vsi skupaj odsevajo zanimanje za »etnološko snov« in živahno strokovno produkcijo. Bila bi lahko tudi iztočnica za današnji komentar.

A tisto, kar se mi v zadnjih mesecih bolj vsiljuje v premislek, so naša znotrajdisciplinarna razmerja in razmere v naši disciplini. Dotikajo se tudi našega stanovskega, društvenega življenja, širšega institucionalnega in nemalokrat tudi osebnega.

Na profesionaliziranost etnologije, za katero je Murko pred dobrim stoletjem zbral nekaj napotkov, kaže njena današnja institucionalna podlaga: etnologija je univerzitetni študij zaenkrat na eni slovenski univerzi, ima nacionalna raziskovalna inštituta (v teh treh ustanovah je vključeno z mladimi raziskovalci zaposleno blizu 40 etnologov), ima nacionalni etnološki muzej, zaposlene kustose in kustosinje v pokrajinskih muzejih idr. muzejskih ustanovah (skupaj, po zadnjih podatkih, 56 ljudi), 15 konservatorjev in konservatorjev v območnih enotah Zavodov za varstvo kulturne dediščine, nekaj raziskovalcev v drugih ustanovah in nekaj s samostojnim statusom. Ima že skoraj pol stoletja svoje stanovsko društvo, v njem so povezani poklicno dejavni etnologi, upokojeni in študira-joči, pa še kak prijatelj etnologije je med njimi, vsi zaradi privrženosti vedi, ki so se ji bili zapisali.

Poslanstvo društva se je skozi desetletja spreminjalo, vselej pa je imelo pred očmi izzive raziskovalnega, pedagoškega, varstvenega in aplikativnih področij, ob tem pa si je želelo biti tudi prijetno srečevališče njenih članov.

Deluje kot avtonomno združenje. Pogled nazaj kaže, da so bile za njegovo delovanje od prvih začetkov odločilne spodbude, ki so prihajale od ustanov – v najzgodnejšem obdobju večinoma sodelavcev takratnega Inštituta za slovensko narodopisje in Glasbeno-narodopisnega inštituta, pozneje univerzitetnega Oddelka za etnologijo. A vedno zato, da bi imeli medinstitucionalni prostor za obravnavo in razreševanje strokovnih vprašanj. Ko se je etnologija utrjevala tudi na drugih strokovnih področjih, opazneje od 80. let 20. stoletja – so se, ob drugih delovnih skupinah v društvu, po vsej Sloveniji raztreseni etnologi, kustosi in konservatorji, povezali prav v društvenem okviru, kar je, kakor se zdi, ugodno delovalo na rast npr. etnološke muzeologije in konservatorstva, pa tudi katere druge raziskovalne smeri.

Kakor velja za ustanove nasploh, navsezadnje tudi življenje posameznika, so bila nekatera društvena leta ali desetletja živahnejša in plodovitejša, druga morda nekoliko manj. Povsem razumljivo je tudi, da niso vedno in vsi enako navdušeni nad vsemi društvenimi pobudami; nič nenormalno ni, da na povabila, če niso po njihovem okusu, ne odgovorijo, ostanejo ob strani. Vsak je navsezadnje tam, kjer želi, velikokrat tudi, kjer utegne biti.

V društveni izkaznici ostaja zapisana oznaka o neelitističnosti, kar pomeni, da se vsakič znova vprašamo, kje so etnologi in kje se dogaja in ustvarja etnologija, ali, če si po nemarnem sposodim misel Walterja Benjamina o kulturnih dobrinah – niso samo plod prizadevanja velikih genijev, ampak tudi plod brezimne tlake njihovih sodobnikov. Je vse tisto nevidno, dnevno, marsikdaj rutinsko, operativno, celo birokratsko, kar se ne sešteje v točkah, nasploh predovseh in kar je še podobnih reči, ki so domače tistim, ki živijo predvsem od raziskovalnih programov ali projektov. Naj ne uide iz zavesti, da približno dve tretjini poklicnih etnologov »dela« etnologijo zunaj priznanih raziskovalnih ustanov in državnega središča.

O za vso slovensko etnologijo pomembnih nalogah se je vedno govorilo v društvu – najprej Slovenskem etnografskem in slovenski podružnici takratnega Etnološkega društva Jugoslavije, od 1975 v skupnem Slovenskem etnološkem društvu. Naj mi bo dovoljeno ponoviti, kako pomembni so bili zametki povezane raziskovalne dejavnosti s konca 60. in začetka 70. let (ki jih je potem prevzelo društvo), opozorila na temeljne naloge (slovenska etnološka bibliografija, etnološka topografija, skrb za zaposlovanje diplomirank in diplomirancev, opozorila na dejavnost etnologov v širši javnosti, in uporabnost etnoloških spoznanj, ki se, mimogrede, kar nekoliko preveč brezsravno levi v aplikativno antropologijo, itn.) in

seveda izpeljave tistih, ki jim posameznik ne zmore biti kos – vprašalnice za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja, občinski topografski elaborati in nazadnje, že častljivo stara spodbuda Nika Kureta za pripravo Slovarja, zdaj Leksikona etnologije Slovencev, o katerem se je pred dobrim desetletjem znova spregovorilo prav ob društvenem srečanju.

Odkar je raziskovanje vezano na raziskovalne ustanove, so se naštetih, pa še kak drug projekt, dokončno lahko uresničili le pod strehami za to uradno priznanih in usposobljenih ustanov, večinoma Oddelka za etnologijo FF, v zadnjem primeru – pri leksikonu – Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Kar pa seveda ne prikrje povezovalne vloge društva in dejstva, da jih ne bi bilo brez soudeležbe širšega kroga strokovnjakov, kakor tudi ne, da so bili zasnovani z mislijo, da bodo strokovno relevantni in »koristni« za večino, ki se isti z etnologijo.

Najneposredneje so strokovne ambicije društva razvidne iz vrste znanstvenih in strokovnih sestankov in srečanj – teh se je nanizalo toliko, da jih je preveč, da bi jih naštel vse – nato iz publicistične dejavnosti – 42 letnikov *Glasnika SED* in v 22 letih 34 knjižic v društveni knjižni zbirki *Knjižnica Glasnika SED*. Obe publikaciji sta razmeroma natančen merilec utripa tukajšnje etnologije, ne le društvenega življenja. In kar je morda še pomembnejše – sprejemljivi, odprti sta za strokovno raznorodnost, kakršno je Murko komaj mogel slutiti.

Ta dediščina ostaja zapisana v društvenih vodilih, ki govorijo o povezovanju raziskovalcev s področja etnologije in zastopanju stanovskih interesov članov, organizaciji strokovnih in znanstvenih posvetov, o spodbujanju evidentiranja in zbiranja za etnologijo pomembnega gradiva, o zavzemanju za varstvo kulturnih spomenikov in dediščine nasploh, o popularizaciji etnoloških spoznanj z lastnim založništvom in v medijih.

In te društvo, kakor rečeno, uspešno uresničuje.

Nekoliko zapletenejši so izzivi, prav tako zapisani v društvenem poslanstvu:

namreč, da sodeluje pri obravnavi vsebinskih in organizacijskih vprašanj s področja etnologije, pospešuje in usklajuje raziskovanje slovenskega etničnega ozemlja in preučevanje metodoloških vprašanj, usklajuje raziskovalno delo etnoloških ustanov in posameznikov, daje pobude za nujne strokovne akcije in da pomaga pri izobraževanju etnologov in pri usmerjanju na delovna mesta. Ker so obravnave vsebinskih, organizacijskih, raziskovalnih in izobraževalnih nalog pretežno v pristojnosti ustreznih ustanov, je mogoče o društvenih pobudah in morebitnem usklajevanju razpravljati le s konsenzom in ob udeležbi najvitalnejših ustanov in posameznikov.

Pred slabima tednoma je društvo, ob dveh posvetih, posvečenih slovenskemu zamejstvu, uspešno izpeljalo v letu dni še tretjega. Zgodil se nam je v Brezicah.

Beseda je ob naslovni temi o regionalni etnologiji in etnologiji regij, posredno, tekla o vsem naštetem. A brez pomembnih, celo ključnih sogovornikov.

Pomembnih zato, ker izobražujejo bodoče strokovnjake, tiste, ki bodo usposobljeni, da znanje o kulturnih procesih in vsakdanjem življenju na tem drobcu zemljevida Evrope nekdanj in zdaj, prevedejo v jezik, uporaben za trenutek globalizacije, ki nas toliko bolj prizadeva ob vključevanju v evropski prostor, katerega del smo navsezadnje že od nekdanj. A nikakor ne samo zato.

Pomembnih zato, ker je tudi njihova naloga artikulirati dialog med humanistično naravnanimi, da ne rečem nacionalnimi, slovenskičnimi, študijami in primerljivimi v svetu. Pomembnih zato, ker imajo konceptualni aparat, ki lahko, če želi, brez ideološkega sle-

pomišnja ali zadržkov pokaže, da sta narodna in regionalna bit ali identiteta, seveda kot eni številnih identitet, naloženih v posamezniku in skupnostih, brez zadrege vrednoti, ki ljudem pomagata živeti in biti ustvarjalni. Tako kakor je enkratno in univerzalno biti otrok, biti ženska ali moški, je univerzalno pripadati različnim kolektivitetam. Zakaj bi bile te, ki so vezane na skupno življenje v državnih, narodnih, lokalnih okvirih kakorkoli spornejše, celo strokovno manj vredne? Pomembnih zato, ker o vprašanih »identitete«, tako rekoč modne teme sodobnega družboslovja in humanistike, ne moremo govoriti, ne da bi premišljali in govorili o sebi. Sporočati o sebi pa zahteva globoko poznavanje in kritično presojo ne le etnološke snovi kot take, temveč tudi refleksijo očič ali položajev, s katerih jo spreminjamo v spoznanja. To nalogo lahko opravi na začetku disciplinarne socializacije le premišljen izobraževalni kurikulum, ki razgrinja domače in tuje, dom in svet.

Noben napor v tej smeri si ne zasluži podcenjevanja, tudi če se oglašja s kake druge strani, navidez manj kompetentne strani.

»Etnologija potrebna kot še nikoli doslej!« mi odmeva od lanske slavnostne govornice. In odmevajo mi prenovljene zamisli o vrednosti načrtov, ki posameznike povežejo v ustvarjalno skupnost. Ni res, da so časi »kolektivism« nepreklicno odplavljeni v odtokih zgodovine. Vse sodobne načrtovalske strategije govorijo nasprotno, saj je malo takšnega, kar bi bilo obvladljivo posamič. Moramo drug drugega potrebovati bolj, kakor se zdi. Ker potrebujemo, zaradi nas samih in za druge, zaokrožena dela. Postmoderna paradigma jim res ne daje posebne metodološke opore, jim pa ponuja navdihe, kako večglasno ali večplastno povezovati pretekla in nova spoznanja v celote, obsijane z mnogoterimi žarometi.

Naj ostane razprava o tem popotnica za prihodnje etnološke zbornice in slavja.

Danes spoštujemo praznik. Vsakdanjemu delu smo se vsaj navidez izmaknili, ponuja se nam, da se obdarimo s prijetnim druženjem.

MURKOVO PRIZNANJE 2002

UTEMELJITEV

Slovenski etnografski muzej je 7. junija 2001 odprl svojo osrednjo razstavo tekočega leta: **V podobe ujeti indigo (o modrotisku na Slovenskem)**. Sledeč večletnemu muzejskemu delovnemu načrtu, ki (ob pomanjkanju stalne razstave) javnosti predstavlja zbirke najprej v obliki objavljene študije s katalogom zbirke in nato v obliki razstave kot razširjeno interpretativno obliko posredovanja gradiva in vedenja o njem, je tokratno razstavo pripravil muzejski svetovalec, mag. **Andrej Dular**. Avtorjeva temeljna študija zbirke je bila predstavljena javnosti leta 2000 kot sedma knjiga Knjižnice Slovenskega etnografskega muzeja z naslovom *Modeli za modrotisk - zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Omenjena študija se ni zadovoljevala zgolj z analiziranjem muzejske zbirke, temveč je posegla v širši prostor in razvojni tok kulture, skozi katerega je izbrani kulturni element »opazovala«, razložila in končno vsebinsko ovrednotila. Še korak dlje pomeni razstava *V podobe ujeti indigo*, v kateri je muzejska zbirka sicer še vedno temeljno izhodišče razstavne pripovedi, a oplemeniteno z mnogotero pričevalnostjo drugih muzejskih predmetov, slikovnih, arhivskih in pisanih virov. Njihova medsebojna dopolnjevanja in prepletanja opozarjajo obiskovalca še na marsikaj drugega kot le na obliko in funkcijo modelov, njihovo sestavo ali tipologijo zbirke. Uvodni del razstave pomeni najširši okvir v historičnem in prostorskem pomenu, saj predstavlja zgodovino modrotiska kot tehnike tiskanega vzorčenja tkanin z barvili kot osnovnimi surovinami (silino - modrim barvilom srednjeveške Evrope, naravnim indigom - »hudičevo« barvo in sintetičnim indigom). Boljši predstavi in lažjemu pomnjenju zgodovinskih podatkov rabi vitrina z razstavljenimi rastlinskimi semeni (ob odprtju je bilo mogoče videti tudi drobno rastlino siline, ki jo je avtor v eksperimentalnem zanosu sam vzgojil) in barvili v različnih oblikah. Vsaj nekoliko kaže poudariti tudi herbarijski primerek siline (*Isatis tinctoria*) iz leta 1871, ki ga je za razstavo posodil herbarij ljubljanske univerze.

V nadaljevanju se razstava še malce pomudi pri tekstilni barvitosti Vzhoda ter tehnikah barvanja in tiskanja blaga, saj so te prek kolonialnega uvoza v Evropo sooblikovale tudi okus in željo po tovrstnih tkaninah. Evropsko gospodarstvo se je na to odzvalo z ustanavljanjem lastnih barvarskih in tiskarskih obratov. Slovenski prostor prav tako, le z zamudo. Razstava natančneje predstavlja nekatere najpomembnejše modrotiskarske delavnice na Slovenskem iz prve polovice 19. stoletja: Peharčevo in Pollakovo iz Trziča, Pirčevo iz Kranja, Pokornovo iz Škofje Loke, Wagnerjevo iz Radovljice in Hofbauerjevo iz Vitanja na Pohorju. Slednji sta v zadnji generaciji družinske obrti še delujoči doživeli prva desetletja 20. stoletja. Poleg slikovnih in tekstualnih razlagalnih elementov so za mnoge obiskovalce mični zlasti originalni dokumenti in drobni predmetni pričevalci tega dela kulturne zgodovine, kot so poročno pismo barvarskega mojstra iz leta 1754, zapuščinski inventar iz leta 1852, potovalna pomočniška knjižica barvarja iz leta 1821, pomočniško spričevalo iz leta 1900, od predmetov pa zlasti modela trgovskih znamk barvarjev in tiskarjev G. Pollaka in J. Peharca, oba prirejena za odtis na blagu, podjetniške stampiljke, oznake za blago iz pocinkane pločevine ali kartona (tako

